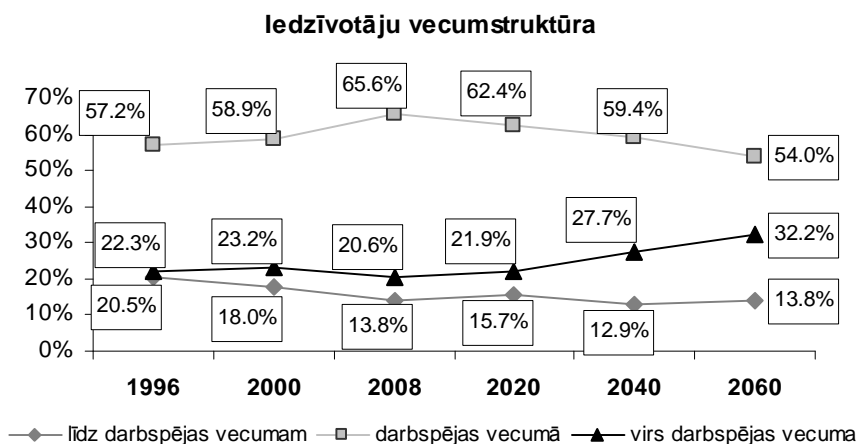

Par sociālās apdrošināšanas sistēmas ilgtermiņa stabilitāti

1. Esošā situācija

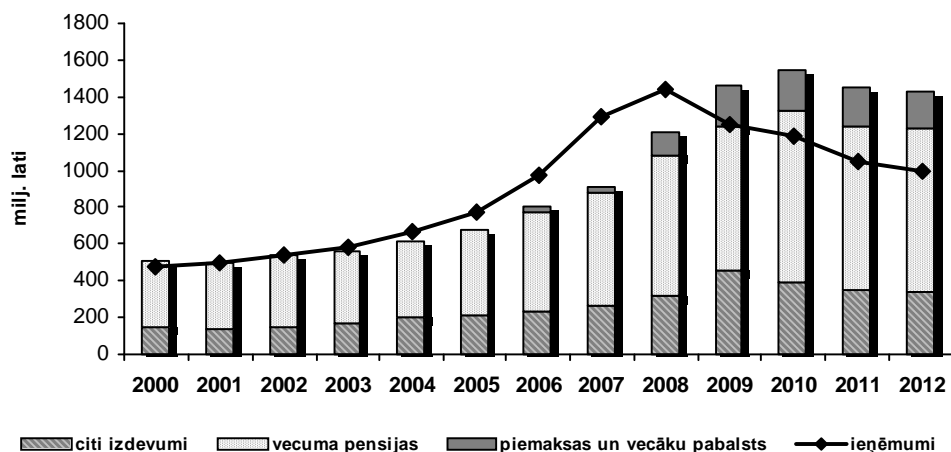
Latvijā, tāpat kā citās ES dalībvalstīs, sociālā politika ir nesaraunami saistīta ar valsts demogrāfisko un ekonomisko attīstību. Ekonomiskā krīze kopsolī ar sabiedrības novecošanos ir nopietns risks valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilitātei ne tikai pašlaik, bet arī tālākajos gados. Būtiski pieaugot vecu cilvēku īpatsvaram, palielināsies demogrāfiskās slodzes līmenis, 2060.gadā iedzīvotāju īpatsvaram virs darbspējīgā vecuma sasniedzot jau 32,2%, savukārt darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaitam nokrītoties līdz 54% (skat. zīm.).

Paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem, kuru izaugsmi veicināja arī iestāšanās ES un investīciju ielūdzums valstī, palielinoties iedzīvotāju līdzdalībai reģistrētajā darba tirgū, kā arī pieaugot darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaitam, jo darba tirgū ienāca 80-tajos gados dzimušie, kad bija labvēlīga demogrāfiskā situācija, no 2002.gada budžetā pamazām veidojās pārpalikums un 2008.gada beigās tas sasniedza – 951,1 milj. latus. Pozitīva budžeta bilance bija pamats arī lēmumu pieņemšanai par papildus izdevumu finansējumu esošās sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes ietvaros – piemaksas pie vecuma un invaliditātes pensijām, vecāku pabalsts un papildus četras darbnespējas dienas, tādējādi izjaucot sociālās apdrošināšanas budžeta līdzsvaru un apdraudot tā ilgspēju.

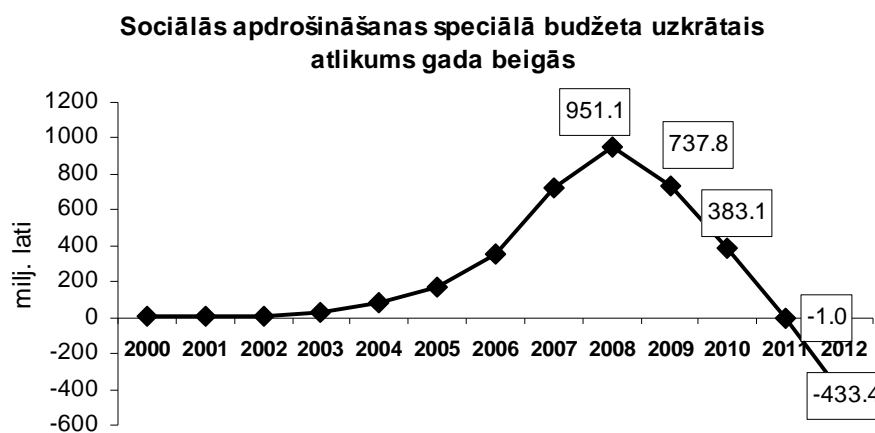
Savukārt, 2009.gadā strauji pasliktinoties valsts ekonomiskajai situācijai, pieaugot bezdarbam un samazinoties iedzīvotāju darba ienākumiem, samazinājās arī ieņēmumi speciālajā budžetā, kā rezultātā 2009.gada ieņēmumi nesedza budžeta izdevumus. Negatīva budžeta bilance ir prognozējama arī turpmākajos gados (skat. zīm.).

Socialas apdrošināšanas specialais budžets

2. Prognoze par sekām, kas radīsies, ja problēma netiks risināta

Šobrīd Latvijā esošās ekonomiskās krīzes rezultātā samazinās strādājošo skaits un darba ienākumi, kā rezultātā samazinās ieņēmumi speciālajā budžetā, turklāt izdevumus speciālā budžetā ietekmē arī iepriekšējo gadu straujais algu pieaugums, kā rezultātā pieauga pensiju un pabalstu apmēri, atsevišķu pakalpojumu saņēmēju skaita pieaugums, jaunu pakalpojumu ieviešana un pieaugošais bezdarba līmenis. Gan pašreizējās situācijas sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izvērtējums (2009.gada budžeta deficīts 213 milj. latu apmērā, 2010.gadam plānotais deficīts 354,6 milj. latu apmērā), gan prognozes turpmākajiem gadiem (plānotais deficīts 2011.gadā – 384,1 milj. latu, 2012.gadā – 432,4 milj. latu) skaidri norāda, ka speciālā budžeta uzkrājums būs izlietots, bet situācijas uzlabošanās tuvākajos gados speciālajā budžetā nav gaidāma (skat. zīm.).

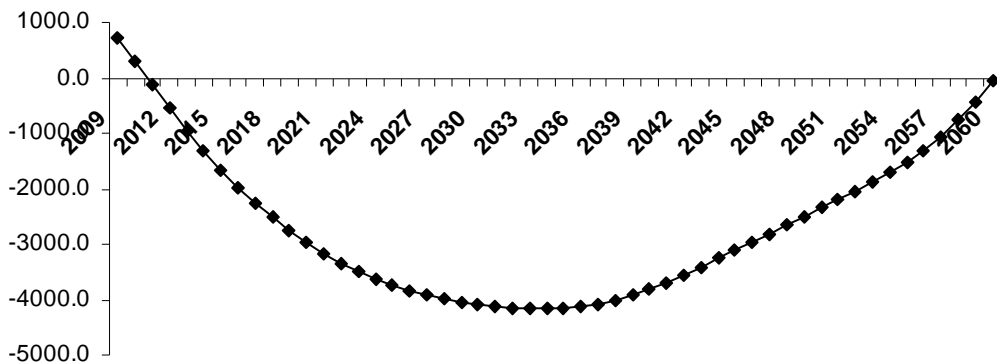

3. Risinājumi

Lai gan pagājuši tikai 14 gadi kopš pirmā reformas gada, Latvija atkal ir izvēles priekšā, ko paātrināja dāsnie lēmumi ekonomiskās augšupejas gados, – kā turpmāk mazskaitlīgajam nodarbināto skaitam nodrošināt pensiju izmaksu daudzskaitlīgajam pensionāru skaitam, sākot jau no 2012.gada. Radikālas reformas sociālās apdrošināšanas jomā nav nepieciešamas un tās pamatprincipi nav jāmaina, bet ir nepieciešamība veikt nopietnas korekcijas gan sistēmas pašreizējās situācijas uzlabošanai, gan finanšu ilgtspējas nodrošināšanai, kuru nepieciešamību nosaka ekonomiskā krīze un iepriekšējo gadu dāsnie lēmumi, kā arī demogrāfiskās izmaiņas nākotnē.

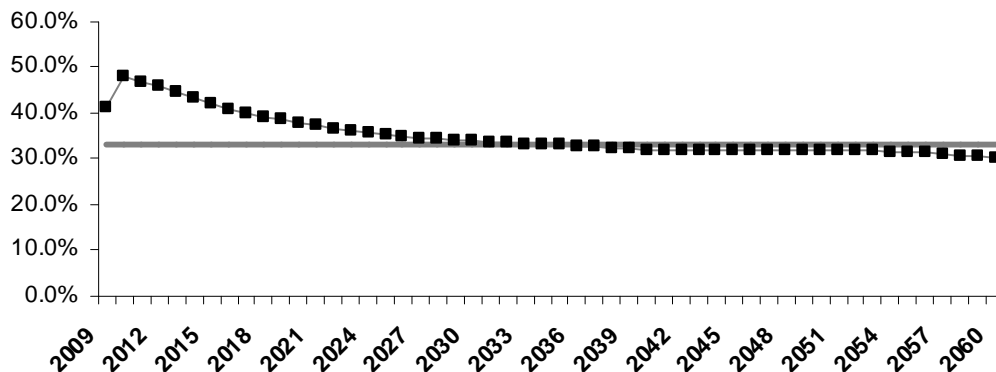
1.variants – nemainīt esošo sociālās apdrošināšanas sistēmu. Ja netiek veikti nekādi pasākumi, lai nodrošinātu speciālā budžeta stabilitāti ilgtermiņā, tad, sākot ar 2011.gadu, speciālajam budžetam tiek prognozēts izdevumu ievērojams pārsniegums pār ieņēmumiem (skat. zīm.).

**Sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrātā rezerve, milj. lati
(salīdzināmajās cenās)**

2.variants – paaugstināt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi. Nepārskatot speciālā budžeta izdevumus, sākot no 2011.gada iemaksu likmi būs nepieciešams paaugstināt līdz 46,8% (pašreizējo 33,09% vietā), tādējādi uzliekot vēl lielāku nodokļu slogu strādājošiem (skat. zīm.).

Reāli nepieciešamā sociālo iemaksu likme, ja netiek veiktas izmaiņas

3.variants – sociālās apdrošināšanas sistēmas izdevumu pārstrukturizēšana

1) **pensionēšanās vecuma paaugstināšana: pakāpeniski**, sākot no 2016.gada, ik gadu to paaugstinot par pusgadu un 2021.gadā sasniedzot 65 gadus. No ekonomiskā viedokļa pensionēšanās vecuma paaugstināšanas sākuma gads arī varētu būt 2014.gads, taču 2016.gads izvēlēts, gan lai nesamērīgi neaizskartu kādu no iedzīvotāju vecuma grupām, gan ņemot vērā prognozēto ekonomisko atveseļošanu un bezdarba samazināšanos, kā arī lai tiktu noteikts pietiekami garš pārejas periods.

2) **Izdienas pensiju vecuma paaugstināšana.** Kopš 1998.gada izdienas pensiju loks pakāpeniski ir paplašinājies un, papildus no speciālā budžeta izmaksājamajām izdienas pensijām, no valsts pamatbudžeta piešķir un izmaksā izdienas pensijas militārpersonām, Iekšlietu ministrijas sistēmas darbiniekiem ar speciālajām dienesta pakāpēm, prokuroriem, Satversmes aizsardzības biroja amatpersonām, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja amatpersonām, valsts un pašvaldību profesionālo orķestru, koru, koncertorganizāciju, teātru un cirka māksliniekiem, diplomātiem, tiesnešiem un Informācijas analīzes dienesta amatpersonām. Minēto izdienas pensiju pensionēšanās vecums ir zems, t.i., robežās no 38 līdz 55 gadiem (izņemot tiesnešiem).

3) Veikt ar sociālajām iemaksām nesegto pakalpojumu (pasākumi, kas tika ieviesti esošās sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes ietvaros) – piemaksu pie vecuma un invaliditātes pensijām un vecāku pabalstu - **izmaksas avota pārstrukturizēšanu** uz pamatbudžetu, sākot no 2011.gada. Pozitīva sociālās apdrošināšanas budžeta bilance (no 2002.-2008.gadam) bija pamats lēmumu pieņemšanai par papildus izdevumu finansējumu esošās iemaksu likmes ietvaros (33,09%) – piemaksas pie vecuma (no 2006.gada) un invaliditātes pensijām (no 2009.gada), vecāku pabalsts (no 2008.gada) un papildus četras darbspējas dienas (no 2009.gada), tādejādi izjaucot speciālā budžeta līdzsvaru un apdraudot tā ilgtspēju. Piemēram, pēc LM 2007.gada sākumā veiktajiem aprēķiniem, izmaksājot vecāku pabalstus sociāli apdrošinātām personām no speciālā budžeta, sociālo iemaksu likme būtu bijusi jāpaaugstina par 1,3%.

4) **Pārtraukt piemaksu** pie vecuma un invaliditātes pensijām **piešķiršanu jaunpiešķirtajām pensijām**, sākot ar 2012.gada 1.janvāri. Piemaksu sākotnējais mērķis bija sniegt finansiālu valsts atbalstu tiem pensionāriem, kuri pensionējās līdz 1996.gadam vai reformas pirmajos gados un kuriem bija liels stāžs un zemas pensijas. Laikā no 2006.-2010.gadam piemaksu saņēmēju loks tika nepārtraukti paplašināts un šobrīd piemaksas saņem visi vecuma un invaliditātes pensijas saņēmēji, un to finansēšanai 2010.gadā nepieciešami 143 milj. lati. 2012.gadā pensionēsies pensionāri, kas jaunajā sistēmā būs pelnījuši pensijas 15 gadus.

5) **Palielināt minimālo apdrošināšanas stāžu** līdz 15 gadiem, sākot ar 2016.gadu (vienlaikus ar pensionēšanās vecuma paaugstināšanu), un līdz 20 gadiem, sākot ar 2021.gadu. Šobrīd kvalifikācijas periods tiesību noteikšanai uz valsts vecuma pensiju nav liels – tie ir 10 gadi, kas ir viens no zemākajiem ES.

6) **Pāriet uz 1. un 2.līmeņa pensiju kapitāla uzskaiti un uzkrāšanu, vadoties no faktiski veiktajām iemaksām**, sākot ar 2011.gadu. Saskaņā ar Satversmes tiesas spriedumu sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek piešķirti arī tajā gadījumā, ja darba devējs nav nomaksājis sociālās iemaksas (Valsts ieņēmumu dienesta (VID) kā nodokļu administrācijas pienākums ir veikt šo parādu piedziņu). Attiecībā uz īstermiņa pabalstiem atbilstoši Satversmes tiesas spriedumam nav iespējams atgriezties pie faktiski nomaksātajām iemaksām, taču attiecībā uz ilgtermiņa ieguldījumu – pensijām – to nepieciešams pārskatīt, jo sevišķi attiecībā uz 2.līmeņa ieguldījumiem, kur līdzekļu pārvaldītājiem tiek pārskatīta reāla nauda, t.i., deklarēšanas *principa saglabāšanas* gadījumā tiek samazināti ieņēmumi esošo izdevumu segšanai.

7) **Iesaldēt pensiju indeksāciju** uz noteiktu laiku. 2009.-2010.gadā pensiju indeksācija ir iesaldēta, taču, sākot ar 2011.gadu paredzēta pensiju indeksācija ar patēriņa cenu indeksu. FM prognozē inflācijas pieaugumu 2011.-2013.gadā.

8) **Nepagarināt priekšlaicīgās pensionēšanās iespējas** pēc 2012.gada. Pastāvot iespējai doties divus gadus ātrāk pensijā, no vienas puses, ir risinātas īslaicīgas ar bezdarbu saistītas problēmas, taču sistēmai ilgtermiņā ir uzlikts papildus slogs (2009.gadā no visām jaunpiešķirtajām pensijām 21,1% bija priekšlaicīgās pensijas).

9) **Atteikties no atvieglotajām pensijām**¹ (jaunpiešķirtajām) no 2012.gada. Jaunpiešķirto vecuma pensionāru īpatsvars, kuri pensionējušies ar atvieglotiem noteikumiem, ir augsts (6,4% - 2009.gadā). Šī likuma norma tika saglabāta no iepriekšējās likumdošanas kā pārejas perioda norma un stāžs tiek uzskaitīts tikai līdz 1996.gadam. Jaunā pensiju sistēma 2012.gadā būs darbojusies un stāžs saskaņā ar minēto normu nebūs bijis uzskaitīts jau 15 gadus. Patreizējā likumdošana nodrošina sociālo aizsardzību personai, kura zaudējusi darbības spējas strādājot smagos un kaitīgos darba apstākļos (apdrošināšanas atlīdzība).

10) Viena speciālā budžeta **deficīta finansēšanai izmantot aizņēmumu** no cita sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta brīvo līdzekļu atlikuma. Tas dotu iespēju ietaupīt sociālās apdrošināšanas līdzekļus tādos gadījumos, ja, piemēram nodarbinātības speciālajā budžetā ir līdzekļu pārpalikums, tai pat laikā pensiju speciālajam budžetam *līdzekļu* pietrūkst. Šobrīd šādos gadījumos *atbilstoši Likumam par budžetu un finanšu vadību* ir jāņem aizņēmums no pamatbudžeta, *par ko ir jāmaksā procenti*.

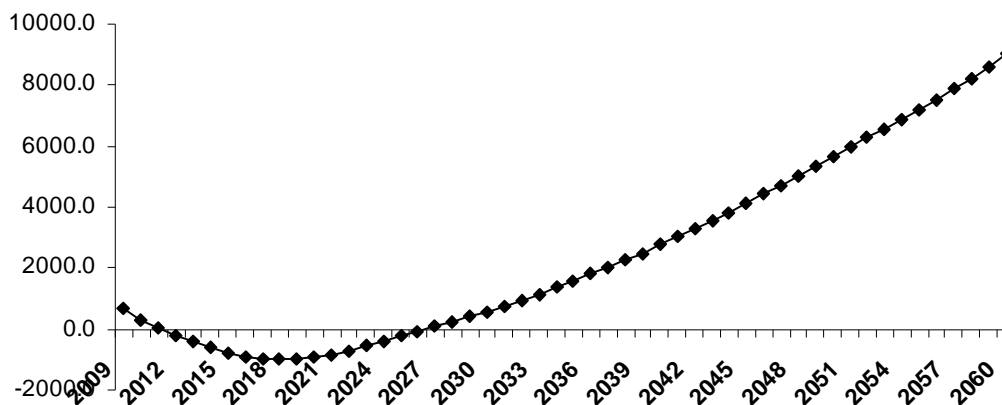
11) No 2013.gada **turpināt maternitātes un paternitātes pabalstu piešķirt 80% apmērā** no individuālās iemaksu algas.

Speciālā budžeta ilgtermiņa stabilitātes novērtēšanai tiek izmantots LM rīcībā esošais aprēķina modelis, kas 1995.gadā tika izstrādāts sadarbībā ar Pasaules Bankas ekspertiem. Aprēķiniem tiek izmantotas FM makroekonomiskās prognozes (06.05.2010) līdz 2013.gadam, EUROSTAT demogrāfiskie pieņēmumi un LM pieņēmumi līdz 2060.gadam, kas saskaņoti ar Latvijas demogrāfiem un ekonomistiem. Veicot augstāk minētos pasākumus, sākot ar 2027.gadu, tiek atgriezta speciālā budžeta finansiālā stabilitāte (skat. zīm.).

---

¹ Personām, kuras strādājušas darbos ar sevišķi kaitīgiem un sevišķi smagiem darba apstākļiem vai darbos ar kaitīgiem un smagiem darba apstākļiem.

**Sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrātā rezerve, milj. lati
(salīdzināmās cenās)**

Sociālās apdrošināšanas sistēmas finansiālais stāvoklis un nākotnē sagaidāmie riski ir izvērtēti arī pie dažādiem demogrāfiskiem un makroekonomiskiem scenārijiem - optimistiskiem scenārijiem (augsts algas pieaugums, zems „ēnu” ekonomikas līmenis, augsta dzimstība un imigrācija), kā arī pesimistiskiem scenārijiem (zems algas pieaugums, augsts „ēnu” ekonomikas līmenis, zema dzimstība, augsta emigrācija) (skat. zīm.).

**Sociālās apdrošināšanas budžeta uzkrātā rezerve pie bāzes,
pesimistiskā un optimistiskā scenārija, milj.lati**

